INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF HUMANITIES AND INTERDISCIPLINARY STUDIES
(Peer-reviewed, Refereed, Indexed & Open Access Journal)
DOI : 03.2021-11278686 ISSN : 2582-8568 IMPACT FACTOR : 8.428 (SJIF 2026)

भारतीय राजवटीचा इतिहास

(History of Indian Monarchy)

डॉ. डापके शिवाजी आनंदा
प्रभात कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
निधोना (महाराष्ट्र, भारत)
E-mail: Shivadapke05@gmail.com

DOI No. 03.2021-11278686 DOI Link :: https://doi-ds.org/doilink/08.2026-19839454/IRJHIS2608022

(1) प्रस्तावना :

1858-1947 ला भारतीय उपखंडावर असलेले ब्रिटिश शासन होय. खऱ्या अर्थाने ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीचे राणी विक्टरिया जिच्यावर 1876 भारताचे सम्राज्ञी म्हणून घोषणा करण्यात आली होती. त्यांच्या अधिपत्याखाली राजेशाही रूपांतर पुढे होताना आपल्याला दिसते. एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात भारताचा थेट कारभार ब्रिटिश यांच्या हातात आला खऱ्या अर्थाने ब्रिटिश कंपनीच्या हातात सत्ता आलेली आपणाला दिसते..

(2) ब्रिटिश शासनाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम :

तसे बघितले तर खऱ्या अर्थाने 19 व्या शतकाच्या उत्तरधार्थ ब्रिटिशांची सत्ता हाती गेली कारण औद्योगिक क्रांतीमुळे तांत्रिक बदल, वाहतूक, दळणवळण व्यवस्था झाली. यामुळे भारतातील कच्चामाल उदाहरणार्थ कापूस सारखा कच्चा वस्तू हे वाहतुकीच्या मार्गाने दुर्गम भागातून मुंबईसारख्या शहरापर्यंत पोहोचू लागला. तथापि इंग्लंडपर्यंत ही देखील हा पोहोचू लागला तेथील औद्योगिक वसाहतीमुळे या मालावर प्रक्रिया होऊन तिथला पक्का बनवून हा भारतामध्ये पुढे आणण्यात आला. यातून बाजारपेठ ही झपाट्याने वाढू लागली तिचा परिणाम आपल्याला भारतीय अर्थव्यवस्थेत झालेल्या दिसून येतो.

(3) ब्रिटिशांची शासनाची सुरुवात :

ब्रिटिश भारतातील सुशासनाच्या दिशेने पहिली पाऊल हे खऱ्या अर्थाने 19 व्या शतकात उचललेले गेलेले आपणास दिसून येते .यावेळी ब्रिटिश वाईसरॉयला सल्ला देण्यासाठी भारतीय सल्लागार म्हणून भारतीयांची निवड करण्यात आली. भारतीय सदस्य सहप्रांती परिषद स्थापन करण्यात आल्यानंतर ब्रिटिशांची इंडियन कौन्सिल 1892 द्वारे विधान परिषदेमधील सहभाग वाढविला गेला व स्थानिक प्रशासनासाठी महानगरपालिका जिल्हा मंडळ स्थापन करण्यात आली. इ स.1909 मध्ये भारत सरकार कायदा म्हणून ओळखला जातो. त्यामध्ये जॉन मोर्ले हे भारताचे पहिले सचिव आपल्याला सांगता येतील. तसेच मोर्ले सुधारणा हा एक

मैलाचा दगड म्हणून समजला जातो.

(4) पहिले महायुद्ध व त्याचे भारतावर परिणाम :

भारत ब्रिटिशांच्या मधील साम्राज्यवादी संबंध साठी एक महत्त्वाचा टप्पा ठरलेला आपल्याला दिसतो. तो ब्रिटिश भारतीय सैन्यातील लाखो भारतीय आणि ब्रिटिश सैन्यांनी यामध्ये सहभाग घेतलेला होता.त्यांच्या सहभागाचा सांस्कृतिक प्रभाव आपल्याला पडताना दिसतो.

(5) 1930 चे दशक भारत सरकार कायदा 1935 :

1935 च्या कायद्यानंतर भारत सरकार कायद्याला मंजुरी देण्यात आली. ज्यांनी ब्रिटिश भारतातील सर्व प्रांतांमध्ये स्वतंत्र विधिमंडळाची स्थापना व ब्रिटिश क्रांती, व संस्थाने दोन्हींचा समावेश करण्यात आलेला आहे. केंद्रीय सरकारची निर्मिती त्यामुळे मुस्लिम अल्पसंख्यांक अधिकृत केले गेले.

(6) दुसरे महायुद्ध :

1939 मध्ये दुसऱ्या महायुद्धाच्या सुरुवातीला व्हाईसरॉय लॉर्ड लिथ गो यांची भारतीय नेत्यांशी सल्ला मसलत न करता युद्धात सहभागीय होण्याची घोषणा केली.त्यामुळे काँग्रेसच्या क्रांती मंत्री मंडळांनी निषेध म्हणून राजीनामे दिले. याउलट मुस्लिम लीगने ब्रिटिशांना पाठिंबा दिला. या सर्वच गोष्टीमुळे ब्रिटिशांना त्यांनी मुस्लिम लीगला भारतीय विरोधात भडकवण्याचा प्रयत्न केला.आणि मुस्लिमांची अस्मिता वाढवण्याचा प्रयत्न केला.पुढे याच पार्श्वभूमीवर 1942 मध्ये गांधीजींनी चले जाव नारा दिला. यातूनच पुढे राष्ट्रवादीची चळवळ उभारली व भारतीय नेत्यांना तुरुंगात दामले गेले व त्यानंतर हिंसक वळण लागल्याने या युद्धाच्या पार्श्वभूमीनंतर या चळवळीचे नेतृत्व वेगवेगळे नेत्याकडे देण्यात आले.

(7) सत्ता हस्तांतर :

जानेवारी 1940 मध्ये सशस्त्र दलामध्ये अनेक बंड झाली ज्यांची सुरुवात आणि सैनिक पासून झाली .जे ब्रिटिशांच्या बंडाची परनीती ती मुंबईतील एका(RAF) बंडातून झाली. त्यानंतर कलकत्ता, मुंबई , मद्रास, या ठिकाणी मोठी बंदी झालेली आपल्याला दिसते. तर यांचा परिणाम लवकरच दडपणात ब्रिटिशांना यश आले. यापुढेच भारतामध्ये राज्याचे राज्यसचिव लॉर्ड पॅथिक, लॉरेन्स यांच्या नेतृत्वाखाली भारतामध्ये कॅबिनेट मिशन पाठवण्यात आले. यातूनच आपणास भारताची सत्ता हस्तांतर होताना दिसते.

समारोप :

एकंदरीत पाहता आपणास असे सांगता येईल की भारतात ब्रिटनची राजवट स्थापनेपासून ते स्वातंत्र्य पर्यंत, भारतावर जवळपास 150 ते 200 वर्षे राज्य हे त्यांनी केली.त्यातूनच त्यांची सुशासनामध्ये सामाजिक, राजकीय, आर्थिक, धार्मिक प्रशासकीय शैक्षणिक, हे परिणाम आपणास सांगता येईल.

संदर्भ :

(1) कुबेर वा. ना. - भारतीय स्वातंत्र्याचा लढा, महाराष्ट्र राज्य व सांस्कृतिक मंडळ मुंबई, 2004.

(2) बेलेकर- आधुनिक भारताचा इतिहास. एस चंद प्रकाशन दिल्ली .2003

(3) जावडेकर श.दा. - आधुनिक भारत, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन पुणे.1994.

(4) दलवाई हमीद- राष्ट्रीय एकात्मता व भारतीय मुसलमान -साधना प्रकाशन पुणे.1907

(5) सितारामय्या, हिस्टरी ऑफ इंडियन नॅशनल कॉंग्रेस.खंड एक-दोन- एस चंद कंपनी प्रा. लि. नई दिल्ली.1969

(6) भोळे भा. ल.- आधुनिक भारतातील राजकीय विचार -प्रकाशन मनोहर पिंपळपूरकर - पब्लिकेशन नागपुर.2003

(7) मोरे शेषराव. गांधी आणि कॉंग्रेसने अखंड भारत का नाकारला, राजहंस प्रकाशन पुणे.1972

(8) वाळिंबे. राजहंस प्रकाशन पुणे. 2007.